

دو رساله در دلاکی، ماساژدرمانی و فصد

در طب کهن ایرانی از دوره قاجاریه

رساله دلاکیه

نگاشته

کریم بن ابراهیم

(از دانشوران دوره قاجار)

راح الأرواح

نگاشته

سید محمدحسین بن محمد اردستانی طباطبایی

(طیب فتحعلی شاه قاجار، به سال ۱۲۴۷ هـ.ق.)

به کوشش

دکتر یوسف بیگ باباپور

انتشارات سفیراندها

سرشناسه	: بیگ‌باباپور، یوسف، ۱۳۵۷، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	: دورساله در دلاکی، ماساژدرمانی و فصد در طب کهن ایرانی / دوره قاجاریه / به کوشش یوسف بیگ‌باباپور، راج‌الأرواح / نگاشته‌ی سیدمحمدحسین بن محمد اردستانی طباطبایی، رساله دلاکیه / نگاشته‌ی کریم بن ابراهیم
مشخصات نشر	: تهران: سفیراردهال، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۱۱۵ص
شابک	: ۲- ۲۳۸- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا	
موضوع	: پزشکی ایرانی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: پزشکی سنتی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: ماساژدرمانی
موضوع	: حجامت
شناسه افزوده	: اردستانی الطباطبایی الحسین سیدمحمدحسین بن محمد قرن ۱۲ق. راج‌الأرواح
شناسه افزوده	: کرمانی، محمدکریم بن ابراهیم، ۱۲۲۵-۱۲۸۸ق. رساله دلاکیه
رده‌بندی کنگره	: R۱۲۸۰۳:۶۹۳:۹ ۱۳۹۳
رده‌بندی دیویی	: ۶۱۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۷۵۵۳

شابک: ۲- ۲۳۸- ۳۱۳- ۶۰۰- ۹۷۸

تهران: خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه‌روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴

© حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات سفیر اردهال www.safirardehal.ir

دو رساله در دلاکی، ماساژدرمانی و فصد

در طب کهن ایرانی از دوره قاجاریه

مولفین: سید محمدحسین بن محمد اردستانی طباطبایی / کریم بن ابراهیم

به کوشش: دکتر یوسف بیگ‌باباپور

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

از: مجموعه دوا و درمان در روزگاران کهن / ۳۲

صفحه‌آرایی و طراحی: واحد آماده‌سازی نشر سفیر اردهال

چاپ و صحافی: سفیر قلم

شمارگان: ۵۵۰

شماره نشر: ۳۸۶-۱

بها: ۸۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۷	پیشگفتار
۱۱	راح الأرواح (رساله در ماساژدرمانی)
۱۳	یادداشت
۱۹	فصل اول: در منافع آن
۲۳	فصل دوم: در وزن و زمان خوردن و تشخیص نیک آن دادن
۲۵	فصل سیم: در آداب مجلس راح و اغذیه و تنقلات
۳۷	رسالة دلاکيه
۳۹	یادداشت
۴۴	مقدمه
۴۹	باب اول: در حمام رفتن [و] آنچه باید انسان در حمام نکند
۵۷	باب دوم: در کتاب‌های متعلقه به حمام است و آنچه متعلق بدن است
۶۱	باب سوم: در زایل کردن مو از بدن
۶۱	فصل [نخست]: در تراشیدن مو است
۶۸	فصل [دوم]: در کندن مو است
۶۹	فصل [سوم]: در نوره کشیدن است
۷۳	باب چهارم: در کیسه کشیدن و سنگ پا به کار بردن و مالش دادن
۷۳	فصل اول: در کیسه کشیدن
۷۷	فصل [دوم]: در سنگ پا به کار بردن
۷۸	فصل [سیم]: در مالش بدن که به اصطلاح مشتعل می‌گویند
۸۱	باب پنجم: در خضاب کردن
۸۹	باب ششم: در خون کم کردن است
۸۹	فصل اول: در شروط مطلق خون گرفتن
۹۱	فصل دوم: در فصد است

- ۹۱..... مقصد اول: در شروط خاصه فصد است
- ۹۳..... مقصد دوم: در رگها و قواعد رگ زدن
- ۱۰۱..... فصل سیم: در حجامت است
- ۱۰۳..... فصل چهارم: در زالو انداختن است
- ۱۰۴..... فصل پنجم: در تیغ زدن گوش
- ۱۰۵..... فصل ششم: در خون از دماغ جاری کردن
- ۱۰۷..... باب هفتم: در کندن دندان است
- ۱۰۹..... باب هشتم: در ناخن چیدن
- ۱۱۱..... باب نهم: در ختنه کردن است
- ۱۱۳..... باب دهم: در شانه کردن و عطر به کار بردن

www.ketab.ir

پیشگفتار

درباره تاریخچه دلاکی (ماساژ درمانی)، اسناد تاریخی نشان می‌دهد که این نوع درمان، قدیمی ترین شکل درمان جسم و روح است. یکی از نخستین مراجع مکتوب در رابطه با ماساژ را می‌توان در کتاب طب سنتی چینی یافت که تاریخ آن به قبل از میلاد باز می‌گردد، که در آن ماساژ ماهیچه‌ها و پوست، از شایع ترین شیوه‌های درمان بوده است. از قدیم الایام، در سرتاسر جهان، از دلاکی (ماساژ) اعضا، برای افزایش تندرستی، رفع درد و رسیدن به آرامش استفاده می‌شده و بالاخص به طور گسترده‌ای میان مصریان باستان، یونانیان و رومیان رواج داشته است.

دلاکی به عنوان یک هنر شفابخش باستانی است که بر روی دستگاه‌های بدن فواید بسزایی داشته و موجب آرامش و تسکین دردهای عصبی و گرفتگی‌های عضلانی می‌گردد و با تشدید جریان خون، فشار وارد بر رگ‌ها و سیاه رگ‌ها را کم کرده و از ناراحتی‌های قلبی می‌کاهد. هم چنین دلاکی در اندامهای تنهانی بدن از جمله پا، یکی از کهن ترین انواع ماساژ بوده که حدود پنج هزار سال قبل در چین ابداع شده است. ماساژ ساق پا گردش خون در پاها را بهبود بخشیده و به جلوگیری از گشاد شدن سیاه رگها کمک می‌کند.

تاریخچه ماساژ درمانی به حدود ۲۷۰۰ سال قبل بر می‌گردد. در متن کتاب امپراطور زرد (کتاب مرجع طب داخلی چین) برای درمان فلج و تب و لرز به ماساژ پوست و پا توصیه شده است. اسناد قدیمی دال بر استفاده، ژاپنی‌ها و نیز سایر

تمدن‌ها، نظیر مصر و روم از ماساژ درمانی موجود است. بقراط حدود ۴۰۰ سال قبل از میلاد، ضرورت استفاده از ماساژ را به عنوان یک درمان، به خصوص در درمان آسیب‌های ورزشی و جنگی به پزشکان توصیه کرده که در این رساله نیز بدان اشاره شده است.

دلاکی که امروزه به ماساژ درمانی معروف شده، عبارت است از دست‌ورزی به روی بافت‌های نرم بدن. این درمان به رهایی از استرس و فشار عضلانی و درد ناشی از صدمات و سرعت بهبود ناراحتی‌های حاد و مزمن کمک می‌کند. امروزه میلیون‌ها نفر در سراسر جهان از این روش به عنوان یک شیوه مراقبت بهداشتی استفاده می‌کنند. زمانی که ماهیچه‌ها بیش از حد فعالیت دارند، تجمع مواد زاید، از جمله اسید لاکتیک می‌تواند باعث درد و گرفتگی و حتی اسپاسم عضلانی شود. ماساژ سبب می‌شود که گردش خون و جریان لنفاوی بهبود یابد و مواد غذایی و اکسیژن تازه به بافت‌های مزبور رسیده و به خروج مواد سمی از بدن کمک کنند؛ همچنین ماساژ بدن باعث تولید گلبول سفید، افزایش انرژی ذهنی و تقویت سیستم ایمنی می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ماساژ از راه‌های مختلفی چون افزایش جریان خون در مفاصل، درمان کشیدگی، خشکی و گرفتگی عضلات، نقش بسزایی دارد. همچنین ماساژ بدن به صورت مداوم، سیستم ایمنی بدن را تقویت کرده، باعث تولید گلبول سفید و آرامش فرد و افزایش انرژی ذهنی او می‌شود. ماساژ بدن قبل از فعالیت‌های سخت، جریان خون را به سمت مفاصل هدایت می‌کند و ماساژ بعد از فعالیت، به دفع سموم بدن و بهبود ماهیچه‌ها کمک می‌کند.

در ایران قدیم، دلاکی به عنوان یک شغل محسوب می‌شده است. در حمام‌های قدیم، کسانی بودند که در قبال دریافت دستمزدی اندک، به دلاکی افراد می‌پرداختند. مردم نیز به این نوع درمان ارجح می‌نهادند و فواید بی‌شماری بر آن قایل بودند.

از فواید دلاکی یا ماساژ درمانی، اجمالاً می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: افزایش جریان خون در بدن؛ کاهش استرس و تنش‌های روزانه؛ ایجاد آرامش بعد از

ورزش‌های سنگین؛ تقویت عضلات و برنامه‌های توانبخشی؛ رفع گرفتگی و کوفتگی عضلات؛ تأثیر مستقیم در بهبود و روند کارایی اندام‌های داخلی؛ کاهش خطر ابتلا به واریس در افراد مستعد به ابتلا؛ کمک به کاهش درد و درمان بیماری آرتروز (زان و گردن)؛ دادن فرم و زیبایی به ماهیچه‌ها و جلوگیری از به وجود آمدن شکل نامناسب ستون فقرات؛ ایجاد طراوت و شادابی برای پوست بدن؛ کمک به رفع مشکلات بد خوابی و پیشگیری از ابتلا به بسیاری از بیماری‌ها به وسیله افزایش جریان خون از طریق کلیه‌ها و ...

علم طب و تألیف آثار علمی در این زمینه در دوره قاجار، همچون علوم دیگر به شدت دچار فترت و رکود شد. در این دوره تقریباً چیز قابل ملاحظه‌ای وجود ندارد و هر چه هست تکرار اقوال پیشینیان است. شاید بتوان گفت که این دوره از نظر مطالعات تاریخ علم، ادامه دوره‌های متأخر ماقبل خود است که در بررسی‌های تاریخ علم پزشکی در دوره‌های بیشتر، بالاخص دوره صفویه، کاملاً مشهود است. در دوره صفویه، کم و بیش با آثار ارزنده و اطبای ماهر و حادثی مواجه می‌شویم، از آن جمله حکیم مؤمن تنکابنی، یوسفی هروی و دیگران؛ اما در دوره قاجار چنین کسانی را سراغ نداریم. می‌دانیم که دوره قاجار در تقسیم بندی نسخه‌شناسی، جزو دوره چهارم و کم‌اهمیت‌ترین دوره‌ها از لحاظ ارزش آثار و نسخ خطی به حساب می‌آید. در این دوره، صرفاً به تذهیب و کتاب آرایی توجه می‌شد، تا به محتوا و برابری اثر. حتی در تصحیح متون نیز نسخ مستسخ این دوره مورد اعتماد چندانی نیستند؛ اما بالطبع آثاری که در این دوره تألیف یافته، از این امر مستثنی هستند. بالاخص آثاری که در بررسی‌ها و مطالعات تاریخ علم می‌تواند حائز اهمیت باشد.

کتاب حاضر دربرگیرنده دو اثر مختصر در زمینه ماساژ و دلاکی و خواص آن است که در دوره قاجار نگاشته شده است.

این گونه رسایل، بالاخص دلاکیه، حاوی مطالبی بکر و کم‌نظیر در حوزه جامعه‌شناسی و واژگانی در زبان فارسی است و از جهاتی می‌تواند مواد تحقیقات

بعدی در این حوزه شود.

در آخر از جناب آقای مهندس سید حسین عابدینی (مدیر محترم انتشارات سفیر اردهال) تقدیر و تشکر می‌نمایم که در نشر متونی از این دست سنگ تمام گذاشته و می‌گذارند؛ سعی شان مأجور و مستدام باد!

والسلام علیکم

یوسف بیگ باباپور

کرج - پاییز ۱۳۹۳ ش.

www.ketab.ir